

II. Sobre producció a la comarca de la Selva: les torres de Cartellà, 1616-1859

per Esteban Canales

Disposar de les xifres de collites anuals de dues heretats veïnes, sense la suficient continuïtat i sense possibilitat d'esbrinar canvis de conreus, rendiments per unitat de superfície i *yield ratios*, és un migrat bagatge. Hi ha, si més no, algunes raons que justifiquen el seu aprofitament: primera, l'existència de dades per a part de la primera meitat del segle XVII, període per al qual les informacions d'aquest tipus són molt escasses; segona, la seva duració —si bé no continuïtat— amb fites extremes situades el 1616 i el 1859, cosa que permet de fer comparacions entre diversos períodes; i tercera, la possibilitat de comprovar la validesa de la sèrie i transcendir de l'àmbit d'observació estrictament local. Si les pàgines que segueixen porten una mica de llum sobre qualsevol d'aquests punts, hauran acomplert la seva comesa.

I

L'arxiu de la casa Moja és un dels diversos arxius patrimonials que es troben dipositats a la Biblioteca de Catalunya. Si bé la seva catalogació i el seu mateix ordenament són molt precaris¹ els 577 lligalls de què consta l'arxiu Moja constitueixen un material abundant per l'interessat en la història agrària. En el meu cas, he fet ús només de part d'un dels patrimonis de què es componia la casa Moja; concretament, de les propietats que la casa Cartellà posseïa a la comarca de la Selva.² Aquest nucli, format per dues explotacions (la «torre gran» o torre Cartellà i la «torre petita» o mas Miquel Ferrer) situades en el

1. Part del fons no és consultable a causa de la seva defectuosa ordenació.

2. Els béns i drets de la casa Cartellà van passar a mitjan segle XVIII a la casa Moja de la Torre, en virtut del matrimoni entre Maria Lluïsa, tercera marquesa de Cartellà, i Josep de Copons, quart marquès de Moja de la Torre. La seva última titular, Josepa de Sarriera i de Copons, vídua de Pere Carles de Sentmenat (sisè marquès de Castellósrius), sisena marquesa de Cartellà i setena marquesa de Moja, descendent per línia femenina del segon marquès de Cartellà, va morir sense fills el 1865. En el moment de la seva mort la casa Cartellà tenia propietats en els partits judicials de Vic (a l'antic terme de la Vola, actualment agregat al terme de Sant Pere de Torelló), Santa Coloma de Farners (terme de Maçanet de la Selva), Girona (termes de Fornells de la Selva, Bàscara i Vilademuls) i Figueres (terme de Massarac), que sumaven en conjunt una extensió de 1.035,9 ha. Foren venudes a diversos compradors per la xifra d'1.881.052 rals (Biblioteca de Catalunya —BC— Arxiu Moja, llig. 348; Arxiu de Protocols de Barcelona —APB—, Josep Janer d'Àlvarez, 1865 i 1866).

terme de Maçanet de la Selva, un molí fariner instal·lat a Martorell de la Selva i diversos drets senyorials obtinguts a les parròquies de Maçanet i Vidreres, és un dels millor documentats de l'arxiu. Permet, entre altres possibilitats, de conèixer les collites de les dues torres esmentades durant els períodes compresos entre 1616 i 1644 (tret dels anys 1640-1643), 1745 i 1757 (amb les excepcions de 1747 i 1752-1753), 1794 i 1806, 1809 i 1829 (amb les excepcions de 1819, 1821, 1822 i 1824) i per als anys 1835, 1838, 1839, 1857, 1858 i 1859.³

Esdevé difícil de conèixer les característiques d'ambdues explotacions. Hem trobat dues avaluacions, totes dues de mitjan segle XIX, però res de semblant per a moments anteriors, per als quals no és possible de saber ni la seva extensió ni, encara menys, la superfície destinada als diversos conreus.⁴ Se sap, això sí, que l'extensió d'ambdues torres no va romandre estable: establiments, vendes i permutes de terra la van anar modificant, sense poder precisar en quina mesura.⁵

Això obliga a centrar l'anàlisi en les dues avaluacions abans esmentades. La primera, feta amb finalitats fiscals, no porta data, si bé pel context pot situar-se cap al 1846-1847.⁶ Classifica la superfície d'ambdues explotacions en diverses qualitats de terreny i, aplicant un determinat barem per a cadascuna d'elles, calcula el seu muntant global; igualment dóna el valor de les edificacions d'ambdues finques i del bestiar que contenen. La segona va ésser feta el 1866, en vendre's el patrimoni Moja;⁷ és una descripció dels diversos trossos de terra que componen les torres Cartellà i M. Ferrer. Entre les dues s'observen variacions, com pot advertir-se en el quadre I.

Aquestes diferències poden atribuir-se ben bé a la diferent destinació de tots dos còmputos: el primer era un peritatge amb finalitats fiscals; és lògic que el propietari intentés reduir en la mesura del possible el muntant de la contribució mitjançant una infravaloració de la superfície i de la seva qualitat.

3. BC, Arxiu Moja, llig. 92, 215, 359 i 488. Tots els lligals citats en endavant pertanyen a l'Arxiu Moja.

4. Les notícies que he trobat en el fons de l'Arxiu Moja, relatives a diverses capbreuacions, no aporten dades sobre l'extensió i les característiques de les torres Cartellà i M. Ferrer. Tan sols per aquesta última el capbreu del 1558 (llig. 410) comporta una descripció, però no és possible extreure conclusions. Potser els cadastres contindrien una major informació, però no m'he servit d'aquesta possible font; considero, amb tot, que s'hauria de matisar el judici categòric de Vilar que, en el seu estudi sobre la propietat de Tàrraga, després de comprovar la inexactitud de les dades aportades pel cadastre, indica: «*L'exemple montre les limites de l'utilisation du cadastre pour l'étude économique rétrospective. Il écrase la hiérarchie des valeurs du terrain. Il ne suit pas, au cours du siècle, les transformations qualitatives. Par là même il accentue de plus en plus l'inégalité des charges aux dépens des mauvais terrains, ce qui est économiquement favorable, socialement fâcheux*» (*L'exploitation agricole d'une propriété dans l'horta de Tàrraga*, dins *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, II, Barcelona 1967, ps. 761-783; hi ha traducció catalana a *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*, Barcelona, Curial, 1973). Yvette BARBAZA, en el seu llibre *Le paysage humain de la Costa Brava* (París, Armand Colin, 1966), ha revalorat la utilització del cadastre.

5. El llig. 96 conté extractes d'establiments emfiteùtics, alienacions i permutes; però la informació és poc precisa i, a més, no ofereix la certesa d'incloure totes les operacions de transferència de terres.

6. Llig. 215.

7. APB, Josep Janer d'Alvarez.

QUADRE I.

<i>Torre Cartellà</i>				
<i>Qualitat de la terra</i>	<i>Superfície</i>		1866	
	<i>c. 1846-47</i>			
	<i>ha</i>	<i>%</i>	<i>ha</i>	<i>%</i>
Sembrat, prat, vinya	17,937	8,58	25,702	12,50
Bosc (roureda, pineda, alzinar, sureda)	32,811	15,69	173,241	84,30
Estèril i pedruscalls	158,368	75,73	6,562	3,19
totals	209,116		205,505	

<i>Torre M. Ferrer</i>				
<i>Qualitat de la terra</i>	<i>Superfície</i>		1866	
	<i>c. 1846-47</i>			
	<i>ha</i>	<i>%</i>	<i>ha</i>	<i>%</i>
Conreu, prat	15,093	40,12	21,049	42,48
Bosc (roureda, pineda, alzinar)	9,187	24,42	13,124	26,55
Erms i pedruscalls	13,343	35,46	15,312	30,97
total	37,623		49,485	

El 1866, en l'acta de venda, havia de presentar-se al comprador una imatge optimitzada de la propietat venuda.⁸

Els aspectes més interessants que poden resultar de les avaluacions són:

a) Les dimensions considerables d'ambdues explotacions. Si considerem la seva superfície total, la torre Cartellà, amb més de 200 ha, ha de situar-se entre les grans finques de la zona;⁹ la torre M. Ferrer, si bé inferior, està per damunt de la superfície mitjana.¹⁰ Quant a la superfície destinada a conreu, tant la torre Cartellà (entre 18 i 26 ha) com la torre M. Ferrer (entre 15 i 21 ha)

8. Les diferències més grans que es poden observar es refereixen a:

— variacions en la superfície total d'ambdues propietats. En el peritatge de cap al 1846-1847 la torre Cartellà té una superfície lleugerament superior (unes 3,5 ha) a la xifra recollida el 1866; la torre M. Ferrer és, en el peritatge, unes 12 ha més petita que en les xifres donades a la venda.

— variacions en els percentatges assignats a les diverses categories de terrenys. En el peritatge s'observa, per ambdues torres, un augment dels percentatges destinats a les categories inferiors (boscos i terrenys estèrils).

Per altra banda, la descripció de la torre Cartellà el 1866 barreja en alguns casos terrenys arbrats amb d'altres que només contenen matolls, per la qual cosa no és possible partionar la part corresponent a cadascun d'ells. El fet d'haver inclòs, en aquests casos, les esmentades zones arbustives en aquest apartat ha contribuït a augmentar la superfície que aquest any apareix com a destinada a bosc i a reduir el tercer apartat.

9. Sobre 6.784 explotacions existents a la comarca de la Selva, 6.495 (el 95,7 %) no sobrepassen actualment les 100 ha (*Geografia de Catalunya*, II, Barcelona, Aedos, 1968; *La Selva*, per Maria del Tura de Bolòs, p. 454). Sobre 161 explotacions corresponents a 7 municipis de la Costa Brava, 150 són inferiors a les 100 ha (BARBAZA, *op. cit.*, p. 304).

10. Aquesta se situa entre 17 i 20 ha, segons BARBAZA, *op. cit.*, p. 270.

estan per damunt dels mòduls mitjans d'explotació familiar¹¹ i en el límit a partir del qual cal l'aportació de mà d'obra assalariada per al seu conreu.¹²

b) L'elevada proporció de boscos i terres no productives; en conjunt constitueixen al voltant del 90 % a la torre Cartellà i prop del 60 % a la torre M. Ferrer. Si bé el bosc, i molt especialment la sureda, és objecte d'aprofitament durant el segon terç del segle XIX, segons consta en els balanços econòmics d'ambdues explotacions.¹³ L'existència de 50 vessanes (10,937 ha) de sureres a la torre Cartellà, segons el peritatge de cap al 1846-1847, pot contribuir a explicar el fet que la quantitat pagada per aquesta torre, en vendre's el 1866, sigui molt superior a la pagada per la torre M. Ferrer, també venuda el mateix any,¹⁴ però desposseïda de sureres.

c) La inexistència de regadius; les terres conreades són de secà i en la seva major part d'escassa qualitat, si ens atenim a l'avaluació esmentada abans, l'única que ens proporciona dades pel que fa a aquest punt. Concretament, només el 17,1 % de les terres conreades de la torre Cartellà estan classificades com de primera qualitat, percentatge que es redueix al 14,5 % a la torre M. Ferrer; en canvi les terres de tercera qualitat suposen el 51,2 % i el 57,8 %, respectivament. Encara que el caràcter de la font faci sospitoses aquestes proporcions, sembla plausible de suposar que es tracta de terres no molt fèrtils i, si de cas, no regades.

Es desconeix la distribució de conreus. L'estimació del 1866 indica l'existència de 4 vessanes de vinya (0,875 ha) a la torre Cartellà; els contractes d'arrendament també deixen endevinar l'existència de vinyes i de fruiters, així com de lleguminoses.¹⁵ Amb tot, els cereals devien ésser la producció més característica: en els contractes de parceria sempre s'especifica el seu repartiment entre parcer i propietari, essent sovint l'únic producte que percep el propietari.

Aquesta visió coincideix amb els trets actuals de la comarca de la Selva: predomini dels cereals (14.306 ha sobre una superfície conreada total de 18.200 ha), que alternen amb farratges i amb alguna lleguminosa, seguides a

11. Barbaza els situa cap a les 10 ha. *Ibid.*, p. 270.

12. Aquest límit, també segons Barbaza, pot situar-se entre les 20 i 22 ha. *Ibid.*, p. 270.

13. La primera partida procedent de la venda de suro surt en els comptes el 1836. Poc abans (1834) figura un petit ingrés degut a la venda de pins. El 1838 tornen a sortir pins i suro. En el decenni 1852-1861 les vendes de suro representen uns ingressos anuals mitjans de 283 duros, la qual cosa equival a una tercera part dels ingressos anuals totals del període 1857-1859. Esdevé sospitosa la coincidència entre el desenvolupament de l'explotació forestal i l'abolició dels drets senyorials. Els ingressos provinents de la primera cobreixen el buit deixat per la supressió dels delmes i altres percepcions de natura feudal. És aquesta «orientació capitalista» un fet aïllat o una actitud generalitzada?

14. La torre Cartellà es va vendre per 560.000 rals; per la torre M. Ferrer es van pagar 162.000 rals (APB, Josep Janer d'Àlvarez, 1866).

15. Per exemple, per a la vinya: «dels rahims són en los arbres de dita heretat no me hajau de donar parts» (arrendament torre M. Ferrer, 1646; APB, Francisco Reverter, *Nonum Manuale*, 1645-1646); pels fruiters: «que quiscun any hajau de plantar en las terras de dita torra sis plantas de prunes i sis de peres» (arrendament torre Cartellà, 1715; Arxiu de Protocols de Girona, Ramon Vila, 24 de maig de 1715); per les lleguminoses: «de tots altres grans de llegums com són faves civrons fesols y altres no me hajau de donar part» (arrendament torre M. Ferrer, 1646).

distància per la pomera i la vinya; tret destacat és l'extensa superfície ocupada pels boscos (62.755 ha), sobretot de sureres (17.820 ha), pins, alzines i castanyers, que fan de l'explotació forestal —especialment del suro— un complement de l'agricultura.¹⁶

Coincideix també amb les característiques que viatgers i estudiosos li atribueixen des del segle XVIII: blat com a producció més típica alternant, a vegades, en rotació amb lleguminoses i farratges; però també existència d'altres conreus, que fan la impressió de varietat, i, des de darreries del segle XVIII, explotació dels abundants boscos de sureres.¹⁷

II

La manca d'indicacions suficients sobre la superfície conreada i sobre la quantitat de llavor sembrada impedeix de conèixer els rendiments d'ambdues torres.¹⁸ Per altra banda el seu règim d'explotació dificulta també el coneixement de la producció anual. Les torres Cartellà i M. Ferrer figuren sempre arrendades en concepte de parceria pel seu propietari, el titular de la casa Cartellà, el qual rep del parcer les parts de collita estipulades en el contracte d'arrendament. Com que els arrendaments únicament obliguen el parcer a pagar parts dels «grans d'aresta»,¹⁹ els comptes en la majoria dels casos només indiquen aquest producte. Aquest fet m'obliga molt més a limitar-me a estudiar la producció dels «grans d'aresta», amb els inconvenients evidents que se'n deriven: desconeixement del percentatge que aquests grans representen del total conreat, desconeixement de la importància que adquirir el conreu d'altres plantes (lleguminoses, farratges, fruiters...), desconeixement del volum total de la producció. Hi ha constància del fet que el parcer conrea per a ell mateix al-

16. *Geografia de Catalunya*, II, *La Selva*, ps. 437-458.

17. La producció de blat és remarcada per tots els observadors (Young, Aparici, Zamora, etc.). Young, després de passar per la Granota en direcció a Girona, indica l'existència d'una rotació de conreus, en la qual el blat s'alterna amb lleguminoses i farratges (*Viatge a Catalunya*, 1787, Barcelona, Ariel, 1970). Madoz anota entre les principals produccions dels municipis de Maçanet de la Selva i Vidreres el blat, el vi, els llegums, el sègol, el blat de moro, el bestiar i el suro (*Diccionario geográfico-estadístico-histórico...*, Madrid, 1846-1850; articles *Massanet de la Selva* i *Vidreres*). L'explotació de la surera és observada ja per Ponz (*Viaje de España*, Madrid 1772-1794, p. 1249 de l'edició d'Aguilar, Madrid 1947, i per l'autor del *Discurso sobre la Agricultura, Comercio y Industria...*, BC, ms. 143 bis).

18. Per a conèixer els rendiments per unitat de superfície s'hauria de disposar de l'extensió i la producció anuals de cada conreu. Hi ha indicacions sobre quantitats de collita destinada a la sembra durant els anys 1616 i 1618-1623 a la torre Cartellà. La *yield ratio* es situa entre 3 i 4,5 a 1, tret del 1623, en què és de 7 a 1. Xifres una mica elevades, que probablement reflecteixen una incompleta anotació de la quantitat de llavor utilitzada.

19. Es tracta de grans que tenen clofolla. Els textos de l'època precisen quins són. Així, en un contracte d'arrendament datat el 1590 s'indica «dels fruits y esplets que tingan aresta com es forment segol ordí sivada y espelta...» (llog. 333; arrendament de la torre M. Ferrer); i en un altre contracte del 1646: «de rot gra de aresta com son blat mestall ordí y sivada...» (APB, Francisco Reverter, *Nonum Manuale*, 1645-1646, ps. 1123, arrendament de la torre M. Ferrer).

tres productes.²⁰ Aquests productes, que no figuren als llibres de comptes, perquè no acrediten res al propietari, ¿resten representativitat a la producció de «grans d'aresta»? ¿fins a quin punt les variacions en la collita d'aquests són degudes a una major o menor dedicació al conreu d'altres productes? No és possible una resposta segura, si bé s'ha de suposar que la interferència d'aquests diversos conreus no degué ésser gran, perquè en aquest cas hauria motivat una reacció per part del propietari.²¹

Un altre inconvenient és que els comptes sovint indiquen únicament la part de collita percebuda neta pel propietari (és a dir la part de collita que li correspon un cop fet el repartiment amb el parcer i pagats els delmes i primícies a què està subjecta). En aquests casos, i a fi d'homogeneïtzar la sèrie, he convertit la collita neta en collita total, indicant entre parèntesis la quantitat obtinguda, com pot veure's en el quadre II.²²

Una presentació més detallada d'aquestes dades permetrà, per als períodes 1616-1644 i 1745-1757, de conèixer les dificultats inherents a la seva elaboració i d'obtenir-ne un partit més gran.

1616-1644

Les dades del quadre III són tretes del llig. 92 que, amb el títol «Estats de collita de las heretats de la torre de Cartellà y del mas Miquel Ferrer dels anys 1616 a 1644» conté, amb alguna interrupció, les collites de les esmentades propietats. Les collites figuren anotades cada any en un quadern independent, que

20. Per exemple, frases espigolades entre els comptes del llig. 92: «de faves y otras llegums ell dirà lo que ha cullit» (any 1624); «a més ha de pagar delme y primícia a Massanet y Vidreres de las faves y llegums que aurà cullits que nos te part lo Sr. de la casa» (any 1631).

21. Pot suposar-se que semblants conreus («faves», «llegums»...) es produïrien en terres destinades a cereals d'hivern (blat, civada...), durant el temps en què no es conreaven aquests. La pràctica d'una alternança cereals d'hivern-llegums o farratges-cereals d'hivern està testimoniada per nombrosos autors; Barbaza recull una frase freqüent en les descripcions de les terres de conreu del segle XVIII: «S'i cull blat un any per altre ... i lo any no se sembra s'i fa llegums» (*op. cit.*, p. 257); la frase procedeix del cadastre de 1731, de la localitat de Sant Joan de Vila-romà; l'autora pensa que aquests llegums són faves, pèsols, cigrons, carabasses; també es produeix mill, cànem i lli. Botet i Sisó, en parlar dels conreus de la província de Girona indica que «En les (terres) de blat, aquest gra s'hi sembra generalment un any per altre o bé cada tres anys, semblant-hi los altres anys llegums o farratges. En los rostolls, si lo temps hi acompanya, se cullen *tardanies* (blat de moro, mill, panís, etc.)» (*Geografía general de Catalunya* dirigida per CARRERAS CANDI, *Provincia de Gerona*, p. 139). Si fos així, no hi hauria cap motiu per a una minva del conreu de cereals d'hivern.

L'espai ocupat per vinyes i fruiters no sembla que fos gaire gran i, en qualsevol cas, no estaria subjecte a variacions brusques.

22. Per a convertir la collita neta en collita total he assignat a la primera un percentatge del 29 %, resultant de comparar les quantitats netes percebudes durant el període 1745-1757 a les torres Cartellà i M. Ferrer amb les quantitats totals collides en els esmentats anys i torres. El percentatge de collita ingressat net pels marquesos de Cartellà és exactament el 29,18 %. Des del 1837 —en no pagar-se delmes i primícies— el percentatge se situa en 1/3.

QUADRE II. Producció de grans d'aresta.¹

Any	1. Collita total ¹				2. Part ingressada neta pel propietari				
	Torre Cartellà		Torre M. Ferrer		Any	Torre Cartellà		Torre M. Ferrer	
	1	2	1	2		1	2	1	2
1616	220		100,6,2		1794	(103,5)	30	(51,8)	15
1617	124,6		81,6		1795	(133,4)	38,8	(85,4)	24,9
1618	123		58,1,2		1796	(163,5)	47,4,3	(97,1)	28,2
1619	115,7		65,3		1797	(169,2)	49,-,3	(84,5)	24,6
1620	165,11		100		1798	(178,2)	52,1,3	(121,6)	35,2,3
1621	122		66,4,2		1799	(145,10)	42,3,2	(110,5)	32,-,1
1622	96,8		62,6		1800	(89,8)	26	(77,2)	22,4,2
1623	262,9		135,6		1801	(117,3)	34	(115,6)	33,6
1624	175,6		119,6		1802	(180,3)	52,3,1	(172,11)	50,1,3
1625	132,5		69,4,2		1803	(199)	57,8,2	(191,1)	55,5
1626	174		105,10		1804	(100,10)	29,3	(107,6)	31,2
1627	226,4		91,7		1805	(87)	25	(101,10)	29,6,2
1628	216,3		128,6		1806	(110,8)	32	(139,8)	40,6
1629	180		107,7,2						
1630	110,6		51		1809				
1631	157		85,4		1810	(31)	9		
1632	123,4				1811	(158,7)	46	(144,9)	42
1633	129,4		111,5		1812	(151,8)	44	(89,7)	26
1634	149,6		42,-,2		1813	(117,3)	34	(106,11)	31
1635	147,3		73,10,2						
1636	132,3		83,3		1815	(65,6)	19	(93,1)	27
1637	205,9		113,9		1816	(103,5)	30	(110,4)	32
1639	206,2		128,11		1818	(161,4)	47	(148,7)	43
1644	194,1		72		1820	(151,8)	46	(141,4)	41
					1823	(193,1)	56	(137,11)	40
1745	280,3	79,8,2	151	43,11,- ¹ / ₂					
1746	126,1,3	37,10,4 ¹ / ₂	91,3	25,8,- ¹ / ₂	1825	(193,1)	56	(131)	38
					1826	(124,2)	36	(134,6)	39
1748	238,10	70,2,3 ¹ / ₂	165,3	48,2	1827	(231)	68	(189,8)	55
1749	188,10	54,-,3 ¹ / ₂	120	34,5,3 ¹ / ₂	1828	(179,4)	52	(172,5)	50
1750	215,9	62,7	132,6	38,1,2	1829	(186,2)	54	(155,2)	45
1751	216	61,9,2 ¹ / ₂	137,6	39,-,3					
					1835	(222,3)	64,6		
1754	410	98,2,2 ¹ / ₂	181,3	53,9,1 ¹ / ₂					
1755	159,9	42,1,3	123	35,4,1	1837	(283,6)	94,6	(216)	
1756	241,8,2	72,2,3 ¹ / ₂	177,3	51,11,2	1838	(216)	72		
1757	121,10	36,10	138,6	39,11,2	1839	(232,6)	77,6		

1857	(228)	76	(156)	52
1858	(152,3)	50,9	(95,3)	31,9
1859	(199,6)	66,6	(144)	48

1. Les quantitats són expressades en quarteres, quartans i picotins.

QUADRE III.

11

Torre Cartellà						Torre Miquel Ferrer							
Forment	Mestall	Baleigs	Espelta	Civada	Total	Forment	Mestall	Baleigs	Espelta	Civada	Sègol	Ordu	Total
1616 A	176,6		29	14,6	220	1616 A	76,3,2	10,3	14				100,6,2
1617 B	110	14,6			124,6	1617 B	73,6		8				81,6
1618 B	110		C 13		123	1618 A-B	58,1,2						58,1,2
1619 A	104,9	4,6		C 6,4	115,7	1619 A	58,3	7					65,3
1620 A	153,3			12,8	165,11	1620 A	88,6	6	5,6				100
1621 A-B	116	6			122	1621 A	61,3	5,1,2					66,4,2
1622 A	88,8		8		96,8	1622 A	58,6	4					62,6
1623 B	252,9			C 10	262,9	1623 A	107	7,6	10,6	9		1,6	135,6
1624 A-B	152			23,6	175,6	1624 B	95,9	9,9	14				119,6
1625 B	97,5	13			132,5	1625 A	54,1,2	5,3	3	7			69,4,2
1626 A	101,6		12,6	60	174	1626 B	61,9	10	6	7,6	7,6	13,1	105,10
1627 B	162,2	33,9	C 21,5	9	226,4	1627 A	76,9	6	6,4	2,6			91,7
1628 A	201,3		15		216,3	1628 B	111,6	10	C 7				128,6
1629 A	155		25		180	1629 A	91,7,2	4	12				107,7,2
1630 A-B	98,6		12		110,6	1630 A-B	46,6		4,6				51
1631 A	139		13	5	157	1631 A	59,1		4,3	17	5		85,4
1632 B	123,4				123,4								
1633 B	116	13,4			129,4	1633 B	92,2			19,3			111,5
1634 B	83	C 46	C 20,6		149,6	1634 A	35,8	6,4,2					42,-,2
1635 A-B	123,6	10,6	13,3		147,3	1635 A-B	65,1,2		8,9				73,10,2
1636 A	98,9	17,6	16		132,3	1636 A	71		12,3				83,3
1637 A	168,9	21	16		205,9	1637 A	103,3		10,6				113,9
1639 A	134,3	23	15,2	33,9	206,2	1639 A	115,9,2		13,1,2				128,11
1644 A	170,6		18,4	5,3	194,1	164 A-B	65		7				72

A xifra donada en la batuda

B xifra donada en els delmes

C xifra donada a la font diferent a l'escollida per aquell any.

engloba les dades referents a totes dues propietats. Quan els comptes d'un any es presenten complets, inclouen:

- a) la quantitat de gra obtingut en la batuda
- b) la part de la collita sobre la qual es paguen delmes i primícies.

L'apartat a) indica la collita procedent de la batuda. Especifica els dies en què aquesta s'ha fet i la quantitat obtinguda en cadascun d'ells, a la qual s'afegeix el que s'ha obtingut en els «baleigs».²³ Figuren també en aquest apartat les proporcions del repartiment entre propietari i parcer i la mena de producte conreat; aquest és en la seva major part «forment», però també abunda el mestall i, en menor proporció, l'espelta i la civada. Es tracta sempre de «grans d'aresta», únics subjectes al pagament de parts.

L'apartat b), després d'esmentar en ocasions el total collit, indica la quantitat de collita que està subjecta al pagament del delme i primícies i especifica les deduccions que per aquests conceptes han de sofrir les parts de collita per part del propietari i el parcer. La quantitat sobre la qual es delma representa el 90 % de la collita. El 10 % restant atribuït convencionalment als «baleigs» n'és exempta. Els delmes i primícies recollits en cada propietat es pagaven a les parròquies de Maçanet o Vidreres, o bé es repartien entre totes dues, d'acord amb la situació de la parcel·la de terra d'on procedís el producte delmat. En conjunt, delme i primícia equivalien aproximadament al 10 % de la collita.²⁴

Per desgràcia les xifres de collites gairebé mai no es presenten amb la simplicitat aquí exposada; omissions, contradiccions i particularitats fan de l'elecció de cadascuna de les dades que finalment presento un problema complex, que en alguna ocasió no ha pogut ésser resolt satisfactòriament. No és superflu de destacar això perquè la dificultat d'elaboració de dades de producció és en aquesta època molt més gran que per a moments posteriors (almenys en l'exemple que estudio), i perquè les sèries de producció elaborades a partir de comptes de collites són molt escasses durant el segle XVII.

1745-1757

Els comptes d'aquest període presenten les quantitats que en concepte de «grans d'aresta» percep el marquès de Cartellà, tant de les torres Cartellà i M. Ferrer com dels seus drets senyorials sobre la comarca (delme de Martorell de la Selva, censos i tasques de Maçanet, censos de Vidreres), a més d'altres ingressos en metàl·lic i en espècie, tots ells recollits per Marià Mazó i el seu fill

23. Operació que s'efectua una vegada feta la batuda, consistent en una rasclada de la palla sobrant, a fi de separar-ne els grans no recollits durant la batuda.

24. En realitat, les parròquies de Maçanet i Vidreres tenien una cota diferent per al delme i la primícia, segons ens expliquen els mateixos comptes: «tots els grans atras referits se delman y promícian a la cota de Massanet que són de quaranta en quaranta q. (quatre) so és tres q. per al delma y una per la primícia so és tret de sement o per la llavor de deu en deu q. una com és ús y costum»; «Advertint emperò que'l referit mastall se delme y promícia a la cota de Vidreres que són de 34 q. 4 de pagadoras so és 3 q. per al delme, y 1 per la primícia so és també tret de sement o per la llavor de 10 en 10 q., 1» (llig. 215).

QUADRE IV.

Torre Cartellà					Torre M. Ferrer					
Forment	Mestall i blat gros	Civada	Ordi	Espelta	Total grans d'aresta	Forment	Mestall i blat gros	Veces i civada	Total grans d'aresta	
1745 { A - 182,9 } { B - 26 }	208,9	A - 71,6			280,3	1745 { A - 122 } { B - 6,6 }	128,6	A - 5,6 } B - 17 } B - 6,6 } C - 11,6 }	22,6 18	151
1746 { A - 93,9 }		A - 15,3 } B - 9 } C - 5,3 } 1 - 1,11,3 }			126,1,3	1746 { A - 73,3 }				91,3
1748 { A - 194 } { B - 2,10 }	196,10	A - 17,9 } B - 24,3 }			238,10	1748 { A - 147,3 } { C - 10 }	157,3	B - 8		165,3
1749 { A - 134,3 }		A - 16 } B - 22,7 }			188,10	1749 { A - 89,9 } { B - 18,3 }	108	A - 6 } B - 6 }	12	120
1750 { A - 165,9 } { B - 25,10 }	191,7	A - 14 } B - 10,2 }			215,9	1750 { A - 115,6 } { B - 9 } { C - 8 }	132,6			132,6
1751 { A - 169 } { B - 47 }	216				216	1751 { A - 107,6 } { B - 17 }	124,6	B - 8 } C - 5 }	13	137,6
1754 - A - 282	A - 23	A - 5			310	1754 { A - 166,3 } { B - 15 }	181,3			181,3
1755 - A - 125,6	A - 15,6		A - 3,3	A - 15,6	159,9	1755 { A - 99,3 } { B - 10 }	109,3	B - 12,6 } C - 1,3 }	13,9	123
1756 { A - 202,1,2 }	A - 9,1 } B - 6 }	15,1	A - 6	A - 18,6	241,8,2	1756 { A - 154 } { B - 12 }	166	B - 11,3		177,3
1757 - A - 94,5	A - 20,11	A - 6,6			121,10	1757 { A - 109,6 } { B - 26 }	135,6		A - 3	138,6

A 1/3 de la collita per al propietari

B 2/8 de la collita per al propietari

C 2/10 de la collita per al propietari

1. No indica proporció de repartiment

Sebastià, tots dos «cirugians» de Vidreres, recaptadors dels marquesos de Cartellà en aquella zona.

Pel que fa a les torres de Cartellà i M. Ferrer, els comptes ofereixen en primer lloc la quantitat total conreada de cadascun dels productes pels quals el parcer paga 1/3 al propietari (des del 1754 a la torre Cartellà i des del 1755 a la torre M. Ferrer paguen terç, a més dels «grans d'aresta», altres grans, llegums i farratges) i a continuació el terç corresponent als marquesos de Cartellà i el líquid resultant per a aquests un cop fetes les deduccions corresponents al delme i la primícia.

Com es pot observar en el quadre iv, el parcer paga a vegades parts de collita inferiors al terç: 2/8, 2/10; es tracta de parcelles de terra posades recentment al conreu, per a les quals els contractes de parceria preveuen una rebaixa de la part a satisfer al propietari.²⁵ Les quantitats subjectes a aquestes proporcions representen un percentatge anual mitjà del 8,44 % i del 14,91 % de la collita obtinguda durant aquest període a les torres Cartellà i M. Ferrer, respectivament (vegeu quadre v). La proporció és molt elevada. Comporta —cas d'ac-

QUADRE V.

	Cartellà			M. Ferrer		
	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>b + c</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>b + c</i>
1745	9,28	0	9,28	15,56	0	15,56
1746	7,13	4,16	11,29	6,03	12,97	19,00
1748	11,34	0	11,34	4,24	6,05	10,29
1749	11,96	0	11,96	20,21	0	20,21
1750	16,69	0	16,69	6,79	6,05	12,84
1751	21,37	0	21,37	18,25	3,65	21,90
1754	0	0	0	8,28	0	8,28
1755	0	0	0	8,13	1,02	9,15
1756	2,48	0	2,48	13,11	0	13,11
1757	0	0	0	18,77	0	18,77
Mitjanes			8,44			14,91

b % de collita que es reparteix segons la proporció 2/8 per al propietari.

c % de collita que es reparteix segons la proporció 2/10 per al propietari.

ceptar-se que 2/10 i 2/8 equivalen a primer i segon any de conreu de noves terres— que per terme mitjà cada any és roturada una superfície de terra capaç d'augmentar en més d'un 4 % la producció de la torre Cartellà i en més d'un 7 % la producció de la torre M. Ferrer. Aquests increments, acumulats al llarg d'una dotzena d'anys, haurien de produir un salt espectacular en les collites

25. Se'n té constància en diversos arrendaments. Concretament, el 1686, en cas de conreu de noves terres el parcer ha de pagar 2/10 el primer any i 2/8 el segon (AP Girona, Ramon Vila, Girona, 16-x-1686, arrendament torre Cartellà); el 1715 ha de pagar 2/9 únicament el primer any (APG, Ramon Vila, Girona, 24-v-1715, arrendaments Cartellà i M. Ferrer), i el 1782 ha de donar al propietari 2/7 el primer any (APG, Joseph Anton Vaquer i Casells, Vidreres, 7-vii-1782, arrendaments Cartellà i M. Ferrer).

d'ambdues torres. Semblant cosa no es produeix: la tendència és lleugerament negativa a la torre Cartellà i només lleugerament positiva a la torre M. Ferrer.²⁶ A més, les columnes *b* i *c* del quadre v, que recullen el percentatge de la collita que es reparteix segons les proporcions 2/8 i 2/10 no mantenen relació entre elles. En teoria, els percentatges de la columna *c* haurien de reflectir-se a la columna *b* quan les terres cultivades per primera vegada (de la producció de les quals en dóna raó la columna *c*) fossin conreades un segon any: les quantitats que apareixen a la columna *c* haurien de figurar, aproximadament, a la columna *b* al cap d'un any o de dos. Tampoc no és així. Les quantitats de collita que es divideixen a raó de 2/8 són més grans i més freqüents que les que ho fan a raó de 2/10, especialment a la torre Cartellà, on aquesta última proporció només apareix en una sola ocasió, el 1746. Com explicar-se aquestes contradiccions?

Pel que fa a l'estancament de la producció s'ha de matisar. És en aquest període precisament quan s'obté la mitjana més elevada. I la torre M. Ferrer, la que més augmenta la seva superfície conreada, manté una tendència positiva. Però és evident la desproporció entre extensió de la superfície conreada i increment de la producció. Potser la superfície posada a conreu ho és únicament de forma esporàdica. Potser els rendiments obtinguts són cada cop menors. Això fa pensar en una situació de maduresa: producció elevada, però a canvi d'estendre l'àrea conreada, que amb prou feines arriba per a mantenir els valors totals de la collita, davant del descens dels rendiments. ¿Encaixa tot això amb la situació de l'agricultura catalana en el trànsit de la primera a la segona meitat del segle XVIII?

Queda per resoldre el problema de la discordança entre les columnes *b* i *c*. Hi ha algun factor no ponderable a les nostres fonts que ho pugui explicar? ¿Haurem de dubtar de la validesa d'unes xifres elaborades a partir dels comptes presentats pels administradors d'unes finques i aprovades pel seu amo? Creiem que no s'ha d'escatimar cap problema sorgit en el curs d'un treball i més si, com en aquest cas, el que es pretén no es tant de donar respostes com d'interrogar-se sobre la propietat de les fonts i els mètodes que s'utilitzen.

Un altre punt problemàtic el constitueix l'existència de petites quantitats que, a la torre Cartellà i en alguns anys,²⁷ ingressa el propietari en concepte de parts rebudes de conreadors. He optat per eliminar del còmput aquestes quantitats però no és possible de defugir la dificultat que plantegen: es tracta de saber si provenen o no de terres que pertanyen a la torre Cartellà, si el propietari les ha arrendat en parceria o si hi ha establert pagesos. De formar part de la torre Cartellà, com és que el seu parcer no hi té part? Els contractes d'arrendament no indiquen que el propietari estigui facultat per a fer cessions de terra.²⁸

26. Vegeu gràfic III.

27. El 1746, 11 quartans; el 1751, 7 quartans i 2,5 picotins.

28. Hi ha constància d'establiments a la mateixa torre de Cartellà: el 1749 es concedeix en establiment al seu masover, Llorenç Fall, una peça de terra boscosa pertanyent a la torre i per la qual paga una entrada de 25 lliures (llog. 359). En altres casos, com en el cas dels establiments en «la boscuria remota del Suro de la Palla», no és possible de determinar a quina heretat pertanyen. Penso que el propietari tampoc no es preocupa de fixar límits interns en terres que en definitiva són seves. Això porta novament al pro-

Per la resta, el fet que a partir del 1754 a la torre Cartellà i del 1755 a la torre M. Ferrer apareixen altres productes que no són «grans d'aresta» no ha de sorprendre. El seu conreu no s'inicia en aquests anys; si ara es comptabilitzen, és perquè el contracte de parceria ha d'especificar el seu repartiment. Però el fet que figurin en els comptes ens ofereix la possibilitat de conèixer el valor relatiu d'aquests productes dins del conjunt de la producció d'ambdues torres.

QUADRE VI.

Torre Cartellà												
Total grans d'aresta	b										Total b	% b sobre a
	Faves	Fesols	Cigrons	Mill	Blat de moro	Veces	Panis	Fajol	Fesoles			
1754 310	23	4,9,- ¹ / ₂	1,9	5,1,2	5,3,3						39,11,1 ¹ / ₂	12,9
1755 159,9	20,9	4,4	5,3,2	15,4,2	5,3	1,3	1,3	7,4,2			60,10,2	38,1
1756 241,8,2	30,3	8,3	5,9	7,3			2,7,2	12,3	1,7		67,11,2	28,1
1757 121,10	9,1	10,3	8,6	10,3	6,6,3 ¹ / ₂		2,1	2			48,8,3 ¹ / ₂	40,0
											mitjana	29,8

M. Ferrer									
Total grans d'aresta	b							Total b	% b sobre a
	Faves	Veces	Cigrons	Fesols	Llobins	Mill	Fajol		
1755 123	33	2	5,6	4				44,6	36,2
1756 177,3	24		4,3	3	6			37,3	21,0
1757 138,6	28		15	6		9	12	70	50,5
								mitjana	35,9

Segons s'indica en el quadre VI, aquests productes —algun cereal, farratges i sobretot lleguminoses— representen per terme mitjà la tercera part de la producció de «grans d'aresta». Percentatge força important, capaç d'alterar la representativitat de les sèries de collites. Més endavant tindrem ocasió de veure que aquestes són, no obstant això, vàlides.

Una última comprovació: ¿són representatives aquestes proporcions de la importància relativa d'uns i altres conreus en el seu contorn? Disposo dels delmes percebuts pels marquesos de Cartellà a la parròquia de Martorell de la

blema d'esbrinar la quantitat de terra que el contracte d'arrendament atorgava al parcer de les torres; problema insoluble, d'acord amb la informació de què dispo.

Selva, veïna de les propietats estudiades. La relació entre «grans d'aresta» i els restants productes (lleguminoses, farratges) és la que mostra el quadre VII.

QUADRE VII. Delmes de Martorell de la Selva.

<i>període</i>	<i>producció total</i>	<i>a) grans d'aresta</i>	<i>b) resta de productes</i>	<i>% b) sobre a)</i>
1745-1757	619,3,1	515,4,1 1/2	103,10,3 1/2	20,2
1794-1806	667,9,2 1/2	468,10,1 1/2	198,11,1	42,4

Percentatge inferior durant el període comparat, però que es duplica de sobres 50 anys més tard i abasta una cota superior a l'existent en totes dues torres els anys 1754-1757. La modificació és substancial: el tradicional conreu dels cereals retrocedeix davant d'altres conreus que, encara que no són nous,²⁹ sí que representen una novetat per la seva abundància. No conec si a les torres l'evolució és semblant, ja que únicament dispenso de dades per al període 1754-1757. El percentatge resultant és intermedi entre els dos períodes de la relació de delmes. ¿Es pot atribuir aquest fet a una transformació més primerenca de les pràctiques agrícoles a les torres? ¿O és simplement degut a la lentiud amb què els canvis en la producció repercuten en els delmes? Una referència, si bé tardana, abona a favor de la segona interpretació. El rector Joan Sacreu, en carta a la marquesa de Cartellà de data 8 de març de 1813, després d'indicar-li que «...en la notaria de Vidreras se encontran dos originals capbreus, lo un dels anys 1727 fins à 1754... lo altre dels anys 1785 fins à 1792... en què s'expressa, que los habitants de Martorell han confessat pagar als señors de la torre y casa de Cartellà, de tots esplets, y fruys se cullen en todas las terras y posesions del terme de Martorell de la Selva, és a saber delma y primícia de nou curteras, una...», comenta: «Esta noticia podrá servir-li per poder obligar pagar a dits habitants de tots fruys, majorment de blat de moro, y fajol, per haber-se pres la llibertat de fer-ne en tanta abundància, que iguala, o sobrepuja la cullita de aquestos a tots los demás fruits pagan delma y primícia ab gran perjudici de la Dècima.»³⁰ Certament que l'exemple escollit pertany a una època —Guerra contra el Francès— en la qual la balança de forces entre senyor i camperol s'inclina a favor d'aquest. Però, amb millor o pitjor sort, el pagès sempre degué intentar de defugir el pagament del delme d'aquells productes sobre els quals no existia una forta tradició.

III

Per a conèixer quina ha estat l'evolució de la producció de «grans d'aresta» a totes dues torres he recorregut a la comparació de les mitjanes anuals obtingudes durant sis períodes. Els tres primers (1616-1644, 1745-1757 i 1794-

29. Ja he indicat l'existència de partides de faves i llegums en els comptes de 1616-1644.

30. *Vid.* llig. 358.

1806) vénen donats pel mateix material i posseeixen un mínim de continuïtat i duració; els tres últims (1815-1820, 1823-1829 i 1857-1859) només s'expliquen en funció de la pobresa de dades per a l'època posterior a 1806, però són els únics punts de referència que puc utilitzar.

QUADRE VIII. Comparació de la producció mitjana anual per períodes.*

<i>Anys</i>	<i>Torre Cartellà</i>	<i>Torre M. Ferrer</i>	<i>Delmes de Martorell</i>
1616-1644	162,1	89,4	
1745-1757	209,9,3	141,9	51,6
1794-1806	136,9,1	112	36,8
1815-1820	120,6	123,4	24,11
1823-1829	184,6	153,5	34,8
1857-1859	193,3	131,9	

* Dades de producció en quarteres, quartans i picotins.

La reducció a nombres índex d'aquestes quantitats permet d'observar millor la seva evolució:

QUADRE IX.

<i>Anys</i>	<i>Torre Cartellà</i>	<i>Torre Miquel Ferrer</i>
1616-1644	100	100
1745-1757	129,4	158,7
1794-1806	84,4	125,4
1815-1820	74,3	138,1
1823-1829	113,8	171,7
1857-1859	119,2	147,5

Per a ambdues torres el punt de partida és baix. Serà clarament superat en el segon període —que és el moment en què la torre Cartellà arriba a la seva més gran producció— amb augments respecte a la primera meitat del segle XVII de l'ordre del 29,4 % a la torre Cartellà i del 58,7 % a la torre M. Ferrer. En el tercer període les quantitats conreades disminueixen considerablement, situant-se a la torre Cartellà per sota del període inicial. El quart període manté uns índexs baixos —és el període en què la producció és menor a la torre Cartellà—, però amb mostres de recuperació a la torre M. Ferrer. Els dos últims períodes presenten nivells alts, pròxims o superiors als aconseguits a mitjan segle XVIII.

És possible d'esbossar una explicació d'aquestes variacions? El desconeixement dels factors que incideixen sobre la producció (rendiments per llavor, superfície conreada) i de la real importància adquirida en les diverses èpoques pels conreus que no pagaven parts al propietari, interfereix qualsevol intent d'interpretació. Però no l'anulla.

En primer lloc, les nostres xifres de collites no són gratuïtes: si observem els gràfics comprovarem que les collites de la torre Cartellà i de la torre Miquel Ferrer fluctuen d'una forma paral·lela, com en teoria hauria de correspondre en dues explotacions veïnes. Igual paral·lisme s'observa, en el sentit de l'evolució en els tres primers períodes (1616-1644, 1745-1757 i 1794-1806): la collita mitjana de totes dues torres és més elevada en el segon que en el primer i torna a baixar en el tercer. Les discordances dels tres últims períodes són poc rellevants, perquè el nombre d'anys mitjançat en ells és molt curt.

En segon lloc, la validesa de les collites d'ambdues torres desborda l'àmbit estrictament local: la comparació amb els delmes percebuts pels marquesos de Cartellà a la parròquia de Martorell de la Selva mostra també netes concordançes.³¹ Les tres sèries acusen els alts nivells del 1745 i el 1755, la brusca davallada del 1800 i la recuperació dels tres anys següents. El paral·lisme és, amb tot, més accentuat entre les torres Cartellà i M. Ferrer; lògic perquè el relatiu allunyament de la parròquia de Martorell de la Selva³² ha d'advertir-se. Però el problema de la representativitat de les collites de les torres Cartellà i Miquel Ferrer sembla quedar resolt favorablement. La producció de «grans d'aresta» de les torres pot prendre's com a indicador de la producció dels mateixos grans en els seus voltants.

En tercer lloc, i com a conseqüència de la comprovació anterior, pot acceptar-se que, almenys per als períodes comparats, la producció de «grans d'aresta» d'ambdues torres no va quedar influïda per factors interns (brusques variacions de les superfícies conreades, per exemple) que fessin desviar sensiblement el comportament de la sèrie respecte a la sèrie de delmes. Amb altres paraules, si hi ha influència dels productes que no paguen parts aquesta no emmascara les fluctuacions: si de cas ha d'actuar sobre la tendència, en el sentit d'augmentar o reduir el volum dels grans conreats segons disminueixi o augmenti la proporció dels altres conreus. Si una cosa semblant va passar a les torres Cartellà i M. Ferrer, és una pregunta que no podem respondre satisfactòriament.³³

Amb aquestes garanties es pot tornar a les xifres de collites. Gràfics i quadres posen en relleu quatre aspectes:

- 1) les variacions ja esmentades: un punt de partida baix; un òptim a mitjan segle XVIII; una davallada en el trànsit del segle XVIII al XIX, que es prolonga després de la Guerra del Francès, i una recuperació final.
- 2) la lentitud del creixement secular, especialment a la torre Cartellà.
- 3) la creixent importància de la torre M. Ferrer.
- 4) l'amplitud i la persistència de les fluctuacions anuals.

31. *Vid.* gràfic iv. La presentació en ordenades logarítmiques permet d'observar millor les proporcions.

32. Martorell de la Selva es troba en el terme municipal de Maçanet de la Selva, a uns 6 km al sud-oest del cap del municipi,

33. Hi ha indicis que fan pensar en un augment de la proporció d'altres conreus en el segle XVIII: els delmes de «grans d'aresta» disminueixen el seu percentatge enfront del blat de moro, les lleguminoses i els farratges (vegeu quadre VII). Però aquest augment va poder aconseguir-se en gran mesura a expenses dels guarets, i no incidir, per tant, ni en la superfície destinada a «grans d'aresta» ni en el volum conreat.

1) Una mitjana inicial baixa, dic. Però respecte a què? El punt de comparació és molt allunyat: 1745-1757, i es tracta d'un període de producció molt alta. A més la tendència és, entre el 1616 i el 1644, lleugerament positiva en totes dues torres.³⁴ No pot parlar-se de moment de crisi, sinó de lenta recuperació. ¿Des de quan i fins a on? No es disposa encara dels estudis que permetin confrontar aquesta afirmació i donar resposta a aquestes preguntes.³⁵

El segon període ofereix la mitjana més alta obtinguda per la torre Cartellà i la segona millor mitjana de la torre M. Ferrer. La seva excel·lència destaca més pel fet d'anar seguida, mig segle després, d'una profunda davallada. ¿On situar-ho? Aquí la tendència seguida per ambdues torres és divergent: descendent a la torre Cartellà, en ascens a la torre M. Ferrer. Un tercer element, els delmes de Martorell, també presenten tendència descendent. Ja he avançat anteriorment, en examinar les xifres d'aquest període, la hipòtesi d'una situació límit, en la qual els increments obtinguts per l'extensió de la superfície (les terres subjectes al pagament de proporcions inferiors a 1/3 testifiquen aquest augment de l'àrea conreada) no són suficients per a mantenir l'alt nivell aconseguit per la producció, a causa del rendiment decreixent d'aquestes terres posades a conreu. Semblant situació s'hauria produït ja a la torre Cartellà i a la zona dels voltants (delmes de Martorell), no reflectint-se encara a la torre Miquel Ferrer. Per a verificar l'abast d'aquesta hipòtesi s'hauria de comprovar el comportament d'altres indicadors de la producció. Vilar observa que en el segon quart del segle XVIII es produeix un increment de la producció agrícola, i en concret del blat.³⁶ Aquest augment és interromput, als voltants de Barcelona, per les adverses condicions meteorològiques del període 1752-1753, per reprendre a partir del 1764 una marxa francament favorable, que situa la producció bladera de les quatre torres estudiades per damunt de les xifres obtingudes fins aleshores,³⁷ encara que aquest increment del blat succeeixi paral·lelament a l'estancament de la producció dels cereals secundaris i dels llegums secs.³⁸ Si això és vàlid es pot corroborar l'*impasse* de les meves sèries a mitjan segle XVIII. Les raons d'aquesta inversió resten sense comprovar, si bé crec que la secada del 1752-1753 no és el motiu.³⁹ ¿Podria relacionar-se el desequilibri entre població i subsistències que Vilar observa a Catalunya a la dècada dels

34. Vid. gràfic II.

35. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, II (Barcelona, Edicions 62, 1964), ps. 325-328: «La prosperitat agrícola durant la primera meitat del segle XVII» argumenta a favor de la fermesa de l'agricultura, si bé «és evident que per a mesurar el veritable abast d'aquestes observacions quant al progrés agrícola cal l'estudi xifrat» (p. 328). J. CODINA, en la seva obra *El delta del Llobregat i Barcelona* (Barcelona, Ariel, 1971), anota proves a favor d'una crisi fins al 1658 (ps. 187-193).

36. VILAR, *op. cit.*, III, ps. 578-581: arrendament de propietats dels ducs d'Híjar; ps. 591-612; collites de quatre torres de l'hospital de la Santa Creu.

37. La mitjana mòbil sobre tretze anys, que el 1745 és de 86,1 quarteres, ateny 94,8 quarteres el 1771 (*op. cit.*, p. 598). L'increment es manté fins acabar el període estudiat: el decenni 1789-1798 presenta la mitjana decennal de producció més alta.

38. *Op. cit.*, p. 600.

39. Aquests dos anys manquen en el meu període. A més, s'hauria de precisar quina és l'àrea afectada.

seixanta, amb desajustaments a l'agricultura del tipus que he suggerit en comentar les sèries?»⁴⁰

En el període següent les tres sèries (collites de les torres Cartellà i Miquel Ferrer i delmes de Martorell) se situen clarament per sota del període precedent. Aquesta davallada no pot ésser explicada en funció de la tendència seguida per la producció al Principat.⁴¹ Només es pot subratllar el seu caràcter local, indicant amb això la diversitat del comportament de la producció en àrees geogràfiques poc limitades i la necessitat de no generalitzar les observacions extremes d'un exemple únic.

Després de les destruccions de la Guerra contra el Francès s'inicia la recuperació a partir de nivells baixos (període 1815-1820) per arribar a unes xifres ja elevades els anys 1823-1829, amb l'excepció dels delmes de Martorell, possiblement afectats en la seva obtenció per les discussions sobre la seva licitud esdevingudes durant el trienni.⁴² El ritme d'aquesta recuperació està documentat per Àngel M. Vergès⁴³ a partir de les entrades de productes agrícoles de finques pertanyents al monestir de Montserrat: la producció conjunta de «blat» i «sègol» s'incrementa entre els quadriennis 1815-1818 i 1825-1828, per a tornar a pujar fortament el 1829-1832. Segons Vicens i Vives és des d'aquest últim període quan el camp català recupera els nivells anteriors a la crisi.⁴⁴ ¿Es va reflectir aquesta recuperació en un major nivell de la producció de les nostres torres? Els últims anys que he amitjanat (1857-1859) no permeten, per la seva curtesa, basar cap afirmació.

2) Un altre tret a remarcar és la lentitud del creixement de la producció en el curs dels més de dos-cents anys que abasten els meus punts extrems d'obser-

40. Per a les dificultats dels anys seixanta, VILAR, *op. cit.*, III, ps. 126-128.

41. No hi ha indicis que permetin de suposar una catastròfica davallada de la producció de cereals a Catalunya en aquest període. La pujada de preus d'aquests anys té altres explicacions: vals reials, el tancament de les importacions de grans a causa de les guerres. VILAR, *op. cit.*, III, ps. 470-480.

42. Les indicacions de les quals disposem apunten cap a una disminució del lliurament del delme a partir d'aquesta data i potser abans, des de la Guerra del Francès. L'ús del delme com a índex de la producció porta a algun autor a donar per assentada una davallada de la producció durant el primer terç del segle XIX, sense separar la incidència que sobre les xifres emprades pogué tenir la resistència al pagament del delme (és el cas d'F. FERNÁNDEZ DE PINEDO: *Crecimiento económico y transformaciones sociales del País Vasco (1100-1850)*, Madrid, Siglo XXI, 1974, ps. 177-191). Recentment P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO (*La crisis del antiguo régimen en Guipúzcoa, 1766-1833: cambio económico e historia*, Madrid, Akal, 1975) ha indicat la possible existència d'aquest factor distorsionador en els càlculs de producció fets en base a fonts de caràcter decimal (p. 197), si bé més endavant (p. 317) oblida la seva advertència en assenyalar que «(el diezmo) evoluciona al compás del producto agrícola bruto. Por lo tanto, y si como sabemos, éste descendió, el diezmo también tuvo que hacerlo»; hi ha una incoherència en aquest raonament, atès que la producció i els ingressos agrícoles els ha obtingut a partir de dades decimals.

43. *L'economia de Montserrat del 1815 al 1835* (treball núm. 164 de la Càtedra d'Història Econòmica d'Espanya), citat per VICENS I VIVES (*Industrials i polítics*, Barcelona, Vicens Vives, 1972, p. 43, nota 6). No he pogut consultar aquest treball, que no es troba a la Facultat d'Econòmiques de la Universitat de Barcelona.

44. VICENS I VIVES, *op. cit.*, p. 33.

vació. Només en el segon quart del segle XIX sembla iniciar-se un enlairament en totes dues torres, però la torre Cartellà no aconseguirà de superar la mitjana obtinguda el 1745-1757, i pel que fa al 1616-1644, el seu augment és molt modest.^{44 bis} Res semblant a una revolució agrícola no sembla haver-se produït. És cert que dispo de únicament de la producció de cereals (del «grans d'aresta» més concretament) i que els desenvolupaments més espectaculars van tenir lloc en altres conreus: vinya, lleguminoses, farratges, blat de moro, patates. Alguns d'aquests conreus, com s'ha vist, van augmentar la seva producció; en el cas dels delmes de Martorell hem aconseguit quantificar aquest augment entre els períodes 1745-1757 i 1794-1806. Aquesta és una dada a favor d'un augment global de la producció. Però els cereals són, tant a les torres com a Martorell, el conreu dominant.

El concixement de les tècniques de conreu permetria perfilar més bé aquesta exposició. Sembla probable de suposar que els avanços foren, en semblant matèria, escassos, com correspon al lent augment de les collites descrit. Intentem de precisar més. Els contractes d'arrendament de les torres i la documentació sobre la seva explotació ens proporcionen algunes orientacions. En primer lloc s'ha de tenir en compte el règim d'explotació: la parceria (masoveria) no és especialment perniciososa per al desenvolupament de l'agricultura. No ofereix els avantatges de l'explotació en propietat o a cens perpetu dels masos de la Catalunya Vella, però és molt més favorable que l'arrendament en metàl·lic a curt termini.

Els contractes de parceria examinats aquí tenen una duració de quatre o cinc anys i, a la pràctica, l'estada del parcer sol prolongar-se durant períodes superiors.⁴⁵ Així a la torre Cartellà entre el 1612 i el 1624 figura com a parcer Miquel Vilademir, que ho serà novament des del 1635 fins al 1639, almenys. A la torre M. Ferrer, Jaume Joses, que figura en el contracte de 1602 juntament amb el seu germà, surt citat com a parcer novament el 1621. A la mateixa propietat, Pere Feliu figura com a masover el 1749; vuit anys més tard es troba en aquest lloc Francesc Feliu. El 1782 Francesc Siberta es fa càrrec de l'explotació de la torre Cartellà; als comptes que posseeix d'aquesta, apareix com a masover des del 1794 fins al 1801. A partir d'aquest any i fins al 1830 passa a ocupar el seu lloc Joseph Nadal, que des de la guerra napoleònica també actua com a procurador (recaptador) dels marquesos de Cartellà a la comarca de la Selva. El substitueix a tots dos llocs Jaume Lluís, que hi continua el 1859. A la torre M. Ferrer, Narcís Mas apareix situat com a masover des del 1794 fins al 1806; posteriorment no torna a fer-se referència de qui resta al cap de la seva explotació.

No m'interessa ara aprofundir en la condició del parcer, sinó remarcar que els desavantatges que comporten l'escassa duració del contracte i la inseguretat de la seva renovació —en la mesura que originen la manca d'incentiu per a promoure millores a la propietat explotada— són molt atenuats. A més, els contractes

44 bis. Vid. gràfic I i quadres VIII i IX.

45. Molts dels contractes presenten la clàusula següent: «Que se haze de donar comiat lo un al altre dos anys antes de finir-se lo present arrendament, y a no donar-se semblantment tornarà a correr altre arrendament ab las mateixas condiciones, obligaciones, y pactes sobre expressats, fins sia donat en lo modo premit», que comporta la possibilitat d'una prolongació automàtica del contracte.

preveuen la participació del propietari a les despeses d'explotació,⁴⁶ introdueixen estímuls a favor del desenvolupament de la producció⁴⁷ i estipulen l'obligació del parcer de fer certs treballs de conservació i millora de l'heretat.⁴⁸ Comprovem, per tant, que, fomentats pels contractes, es fan alguns treballs d'adob, plantació i conservació, així com la compra de material. Però no sabem si això comporta una substancial millora en les tècniques de conreu. Un factor molt important —el nombre d'animals destinats al conreu— pot seguir-se amb algunes reserves:

QUADRE X.

Anys	Nombre de bous	
	Torre Cartellà	Torre Miquel Ferrer
1565		8
1568	6?	
1572	6	
1575	5 ⁴⁹	
1590		4
1602		4
1624 ⁵⁰	4	
1634	6	
1846-1847 ⁵¹	6	6

Estabilitat en el nombre de bous de la torre Cartellà; augment en la torre M. Ferrer. Aquesta és precisament l'explotació que aconsegueix d'augmentar clarament la producció. És casual la coincidència?

46. Segons els contractes, pot tractar-se d'aportació a mitges de les llavors i dels animals de llaurar, pagament del sou a algun jornalero, pagament de la meitat de les despeses de compra i conservació d'eines de ferro, etc.

47. La ja esmentada reducció de les parts a pagar pel parcer en el primer —o primers— anys de posada en conreu de noves terres; també reducció de les parts a la proporció 1/6 durant els dos anys següents a la realització d'una «formigonada» (adob de la terra mitjançant la crema de restes vegetals barrejats amb part del sòl), en el terreny on aquesta s'hagi fet. Aquesta última indicació apareix en els contractes del 1782 (APG, Joseph Anton Vaquer i Casellas, Vidreres, 7-vii-1782).

48. Com la plantada d'un determinat nombre d'arbres; a manera d'exemple, en el contracte d'arrendament de la torre Cartellà el propietari exigeix al parcer «que me hajau de fer serments ab altres que necessitaran cada any vint, y sis sots de pereras o pomeras» (APG, Ramon Vila, Girona, 16-x-1686). O el manteniment dels marges, tanques i camins. O la prohibició de «vendre ningun genero de palla, fusta, arbres, herba, ni fems, sino consumir-ho tot á la casa y terras referidas» (arrendament t. Cartellà, APG, Joseph Anton Vaquer i Casellas, Vidreres, 7-vii-1782).

49. Xifra procedent d'un inventari del 1575 transcrit per Botet i Sisó a *Massanet de la Selva*, «Revista de Gerona», xvi (1892), ps. 262-272 i 326-340.

50. Informació continguda en el llig. 488, sota el títol «Memoria de la estima se ha feta del bestiar boí que tenían Francesc de Cartellà y Malla y Miq. Vilademir en la torra de Cartellà».

51. Xifra donada en el peritatge. Les xifres restants provenen de contractes d'arrendament.

3) La creixent importància de la torre M. Ferrer s'observa clarament en el quadre XI.

QUADRE XI. Comparacions relatives.⁵²

<i>Anys</i>	<i>Torre Cartellà</i>	<i>Torre M. Ferrer</i>	<i>D. Martorell</i>
1616-1644	100	54,6	
1745-1757	100	67,6	24,5
1794-1806	100	81,9	26,8
1815-1820	100	102,3	20,7
1823-1829	100	83,1	18,8
1857-1859	100	68,2	

Creixement ininterromput en relació amb la torre Cartellà fins a sobrepassar-lo en valors absoluts el 1815-1820 per a veure reduïda després la seva importància, però amb un nivell superior al del 1616-1644. Tampoc aquí no és possible de respondre a què es deu aquest fet. Hem vist que el nombre de bous va augmentar. Testimoni d'un increment de la superfície conreada? ¿D'una intensificació del conreu? O de totes dues coses a la vegada? Les dades sobre la posada en conreu de noves terres⁵³ mostren un major percentatge per a la torre M. Ferrer. Però només cobreixen el període 1745-1757 i la seva interpretació ofereix serioses dificultats.⁵⁴

Un fet queda clar: la prudència ha de guiar les apreciacions obtingudes d'un exemple aïllat. D'atenir-me únicament a la torre M. Ferrer, el comentari hauria sobrevalorat l'ascens secular de la producció. La sèrie de la torre Cartellà serveix de contrapès; els delmes de Martorell —fins i tot sense tenir en compte els posteriors a 1814— corroboren el comportament de la torre Cartellà. Conviniria d'analitzar més casos per a donar solidesa a qualsevol interpretació que, això sí, sempre cal intentar.

4) Com és sabut, a l'agricultura pre-industrial la producció sol estar subjecte a fluctuacions que abracen cicles de diversos anys, més o menys regulars, i a oscil·lacions interanuals d'una intensitat superior a les que s'observen en aquells llocs on ha tingut efecte el que s'ha donat a anomenar revolució agrícola.

En el cas present l'amplitud de les fluctuacions queda de manifest en el gràfic v, on s'han homogeneïtzat els diversos períodes d'ambdues torres, reduint la mitjana de cadascun a un mateix índex (100), a fi de poder comparar entre elles les oscil·lacions a l'entorn de la mitjana al llarg d'un ampli espai de temps. Les diferències a l'entorn de la mitjana, expressades en percentatge, arriben als següents topalls màxims:

52. A efectes de comparació, la mitjana adoptada aquí per al primer període de la torre Cartellà s'ha format amb idèntics anys al de la torre M. Ferrer. La xifra així obtinguda (163,9), més alta que la mitjana del període complet, ha estat reduïda a base 100, tal com les mitjanes dels períodes restants.

53. *Vid.* quadre v.

54. *Vid. supra*, apartat II.

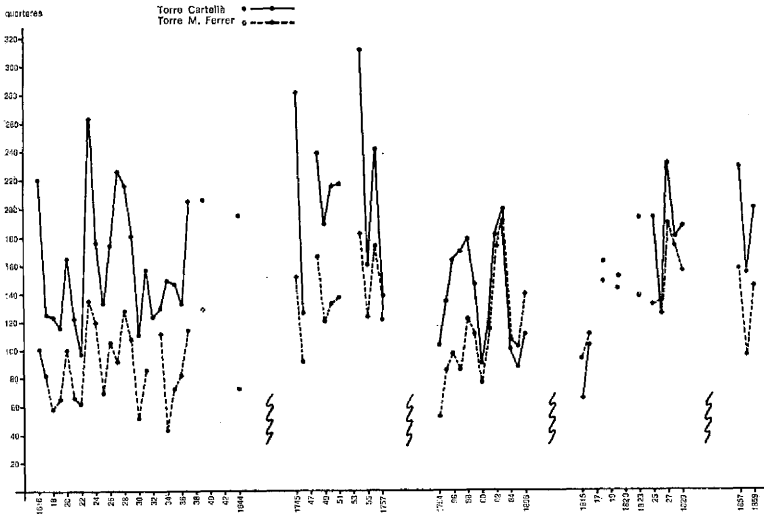
QUADRE XII.

Anys	T. Cartellà	T. Miquel Ferrer
1616-1644	59,6 % - 162,2 %	47 % - 151,7 %
1745-1757	58,1 % - 147,7 %	64,5 % - 127,9 %
1794-1806	63,5 % - 145,4 %	46,1 % - 170,6 %
1815 en endavant	54,3 % - 133,8 %	75,5 % - 123,6 %

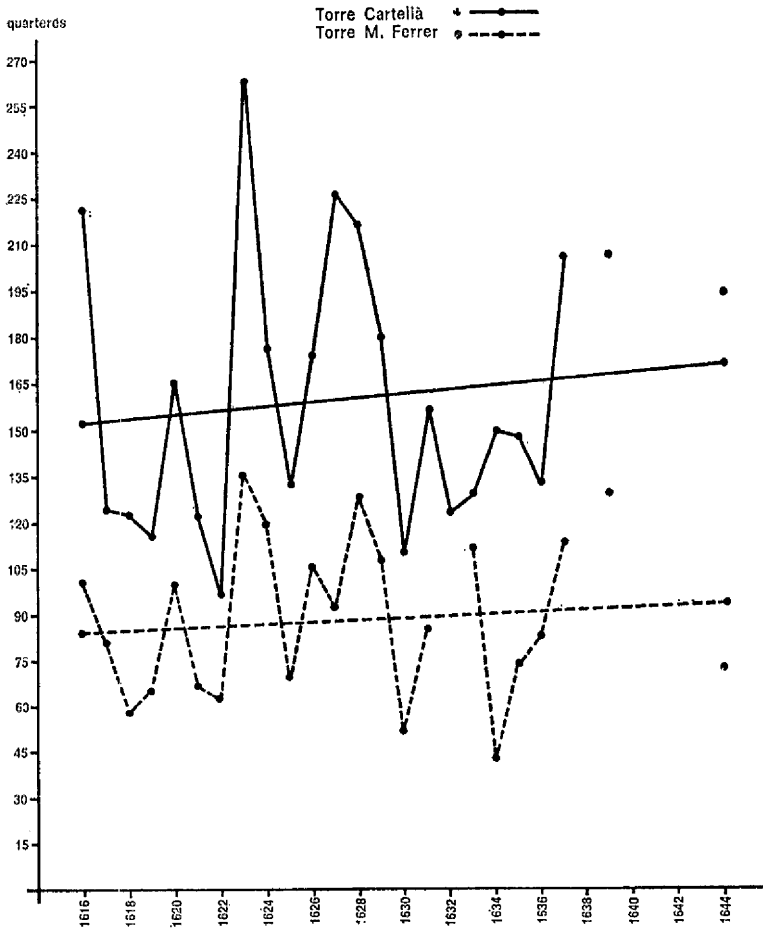
En altres termes, les diferències entre la collita mínima i la collita màxima de cada període oscil·len entre el 200 % i el 300 %, aproximadament. En algun cas aquesta oscil·lació es produeix en el curs d'un any; així, a la collita del 1622 —la més baixa de la torre Cartellà en el període 1616-1644— segueix el 1623 la collita més gran d'aquell període. La brusquedat de les oscil·lacions persisteix fins al període 1794-1806, inclòs. Després de la Guerra del Francès, els escassos anys de què dispo presenten unes puntes menys fortes, sobretot si es prescindeix del 1815, any excepcional pel fet d'ésser encara massa proper a l'acabament de la guerra. D'ésser aquests anys escassos una exponent vàlid del que succeeix després del 1815, s'ha d'acceptar que es produeix en aquest temps una millora en el comportament de la producció que, com ja hem vist anteriorment, s'acompanya d'un augment d'aquesta. Ben al contrari, el període 1745-1757, de producció també elevada, presenta unes fluctuacions brusques que l'entronquen amb la primera meitat del segle XVII i amb els anys de trànsit del segle XVIII al segle XIX. Així, doncs, el contrast sorgeix entre l'últim període i els precedents, sense que se li puguin precisar les transformacions que el van fer possible. S'hauria de disposar d'altres treballs per assegurar-se de si aquest és un fenomen restringit a l'exemple estudiat o un fet més general.

ESTEBAN CANALES

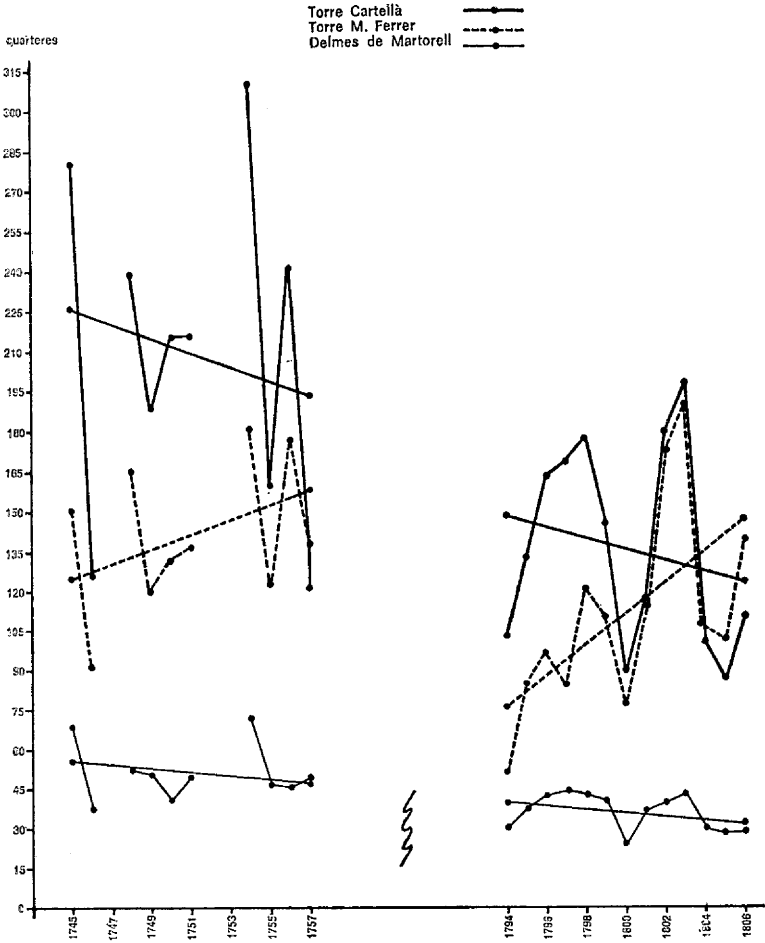
GRÀFIC 1. Collites en 1616-1859.

GRÀFIC 2. Collites i tendència en 1616-1644.

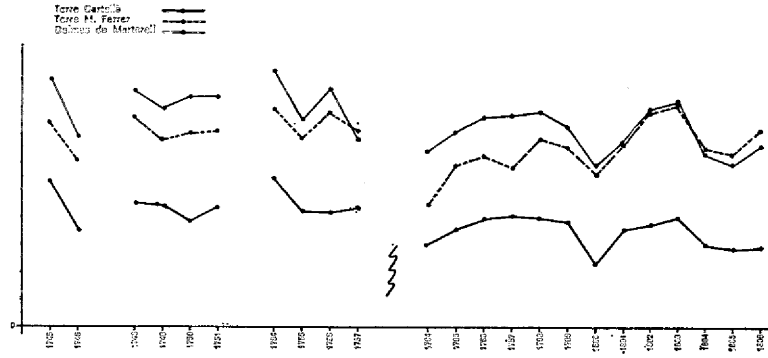

GRÀFIC 3. Collites i tendència A: 1745-1757; B: 1794-1806.

GRÀFIC 4. Producció comparada.

GRÀFIC 5. Fluctuacions de les collites.

